

Rosa Mouzo Villar / Carolina Pérez Capelo (2014): “De Vilanova de Arousa a Vila Nova de Foz-Côa: a fronteira galego-portuguesa a estudo a partir dos materiais do *ALPF*”, en Xulio Sousa / Marta Negro Romero / Rosario Álvarez (eds.), *Lingua e identidade na fronteira galego-portuguesa*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 143-170.

You are free to copy, distribute and transmit the work under the following conditions:

- **Attribution** — You must attribute the work in the manner specified by the author or licensor (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Non commercial** — You may not use this work for commercial purposes.

INSTITUTO DA LINGUA GALEGA

XULIO SOUSA
MARTA NEGRO ROMERO
ROSARIO ÁLVAREZ
EDITORES

Lingua e identidade na fronteira galego-portuguesa

(e i)

ensaio & investigación

Lingua e identidade na fronteira galego-portuguesa / Xulio Sousa, Marta Negro Romero, Rosario Álvarez, editores.
— Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 2014. — 283 p. : map. ; 24 cm. — (Ensaio & Investigación)

DL. C 1656-2014. — ISBN 978-84-92923-60-1.

1. Galicia-Relacións-Portugal. 2. Portugal-Relacións-Galicia. 3. Etnolingüística-Galicia. 4. Lingua galega. 5. Lingua portuguesa. I Sousa Fernández, Xulio. II Negro Romero, Marta. III Álvarez Blanco, Rosario. IV Consello da Cultura Galega, ed.

A edición e preparación deste libro foi financiada parcialmente cunha axuda da Secretaría Xeral de Universidades (Xunta de Galicia - Fondo Europeo de Desenvolvemento Rexional) ao grupo de investigación Filoloxía e Lingüística galega (USC).

Consello científico da colección

Ana María Barros de Brito (Universidade do Porto)
Dante Lucchesi (Universidade Federal da Bahía)
Josefa Dorta Luis (Universidade de La Laguna)
María-Pilar Perea i Sabater (Universitat de Barcelona)
Pedro Sánchez-Prieto Borja (Universidad de Alcalá)

Edita

© Consello da Cultura Galega, 2014
Pazo de Raxoi · 2º andar · Praza do Obradoiro
15705 · Santiago de Compostela
T 981 957 202 · F 981 957 205
correo@consellodacultura.org
www.consellodacultura.org

Proxecto gráfico

Imago Mundi Deseño

Imaxe de cuberta

Álvaro Negro

Maquetación

Raquel Vila Amado

Imprime

Lugami Artes Gráficas, S. L.

Depósito Legal: C 1656-2014

ISBN 978-84-92923-60-1

**DE VILANOVA DE AROUSA
A VILA NOVA DE FOZ-CÔA:
A FRONTEIRA GALEGO-
-PORTUGUESA A ESTUDO
A PARTIR DOS MATERIAIS
DO *ALPI***

Rosa Mouzo Villar

Instituto da Lingua Galega

Universidade de Santiago de Compostela

Carolina Pérez Capelo

Instituto da Lingua Galega

Universidade de Santiago de Compostela

1. INTRODUCCIÓN*

Tomando como punto de partida os materiais que nos fornece o *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica*, ofrecemos nestas páxinas unha panorámica do territorio que abranguen as provincias galegas de Pontevedra e Ourense e a rexión norte de Portugal, para o que realizamos unha aproximación a diversos fenómenos dialectais pertencentes aos diferentes planos da lingua: fónico (§2), morfosintáctico (§3) e léxico (§4).

Nunha carta de 1910 dirixida a Unamuno, Menéndez Pidal escribía sobre a conveniencia de «conocer las múltiples variedades dialectales que aún subsisten en España, y deslindarlas en el mapa para tener una idea del habla viviente que late debajo de la uniformidad lingüística» (Cortés e García 2010: 51). Velaí as orixes do *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* (ALPI de agora en diante) e velaí o obxectivo primeiro perseguido polo seu principal ideólogo: coñecer e deslindar variedades peninsulares do territorio iberorromance. O traballo de campo para a elaboración do ALPI non se iniciaría aínda ata dúas décadas despois, nos anos anteriores á guerra civil española¹. O equipo de enquisadores deste atlas, entre os cales nos interesa destacar a Aníbal Otero e Aurelio M. Espinosa (en Galicia) e a Nobre de Gusmão e Lindley Cintra (en Portugal), foi percorrendo a península (528 localidades) e cubrindo os cadernos do ALPI coa valiosa información lingüística que falantes nativos lle achegaban².

Son eses materiais recollidos na década de 1930 cos que traballamos, e o noso obxectivo non é outro que o que indicaba Menéndez Pidal: coñecer variedades

* Quixeramos expresar o noso agradecemento a Xulio Sousa, paciente guía nesta viaxe de Vilanova de Arousa a Vila Nova de Foz-Côa. Tamén a Rosario Álvarez, Francisco Dubert e Francisco Fernández Rei, pola axuda prestada en diferentes puntos do noso camiño.

¹ No territorio portugués os prazos foron diferentes: unha parte do traballo de campo realizouse tamén nos anos trinta, mais, ao ter que interromperse o traballo polo estalido da guerra española, algúns dos puntos foron enquisados na década dos cincuenta.

² Para unha descrición máis profunda da historia interna do ALPI, *vid.* Santi Cortés / Vicent García Perales (2010), Pilar Moutón *et alii* (2012) e Xulio Sousa (2008).

dialectais e deslindalas. Aínda así, por unha parte reducimos ben o espazo do *ALPI* estudado e centrámonos, como xa se sinalou, nas provincias meridionais de Galicia e na rexión setentrional de Portugal, nun territorio que, se trazamos unha liña diagonal do noroeste ao sueste, vai desde Vilanova de Arousa a Vila Nova de Foz-Côa. O conxunto de puntos utilizados para este estudo (26 en Galicia e 33 en Portugal), así coma a súa localización xeográfica, indícanse no anexo deste traballo. Por outra parte, non se estudan aquí todos os fenómenos de variación que poderían analizarse a través dos materiais do *ALPI*. Non pretendemos facer neste traballo unha descrición exhaustiva da situación xeolingüística deste territorio, senón aproximarnos a ela e ofrecer unha visión panorámica desa situación. É por isto que reducimos en boa medida as preguntas do cuestionario do *ALPI* que poderían estudarse, seleccionando tan só unha pequena parte delas. Na nosa escolla preferimos centrarnos naquelas a través das cales podemos rexistrar variación dialectal na área estudada. Hai preguntas nos cadernos deste atlas que poderían servir para mostrar a existencia de solucións idénticas en todo o territorio, mais decidimos seleccionar aquelas cuxas respostas presentan variantes distintas ao longo desa área á que pretendemos achegarnos.

Antes de expoñermos os resultados da nosa análise, cómpre resaltar aínda dous aspectos transversais a este estudo.

O primeiro ten que ver coa datación dos materiais. Nos oitenta anos que nos separan das primeiras enquisas do *ALPI*, a lingua non ficou estática, non se detivo a súa evolución. É importante non perder de vista que traballamos con materiais lingüísticos dos anos 30, o cal explica a vixencia de fenómenos hoxe practicamente extintos (é o caso, por exemplo, do seseo na localidade ourensá da Arnoia) ou nun claro proceso de recuamento (é o caso, por exemplo, das sibilantes sonoras na Limia Baixa). En certo sentido, atendendo ao plano temporal, a nosa é unha fotografía dialectal en branco e negro.

O segundo aspecto está relacionado co espazo fronteirizo estudado. Somos conscientes de que nos movemos por un terreo pedregoso no que é posible que se abran unha morea de interrogantes coma as apuntadas por Fracisco Dubert (2011: 428) ao tratar das fronteiras entre galego e portugués: «¿existen ou non?, ¿cal é a súa entidade?, ¿son de tal magnitude que permiten segregar dúas linguas, galego e portugués, ou son dun grao tal que non permiten tal división e debemos

falar dunha soa lingua?». Non é este un traballo no que pretendamos nin poidamos dar resposta a estas cuestións. Faría falta para iso unha meirande cantidade de datos e tamén unha rede de puntos máis densa. Analizamos neste estudo a distribución sobre o territorio dun número limitado de fenómenos lingüísticos partindo dunha serie de puntos da rede do *ALPI*, mais non dominios lingüísticos. Con todo, ao examinar a variación dialectal ao longo deste espazo, non podemos ignorar a existencia da fronteira administrativa galego-portuguesa nin deixar de prestar atención ao papel que esta xoga ao establecermos isoglosas e delimitar áreas. Do mesmo xeito, a fronteira tamén foi decisiva á hora de escollermos os trazos dialectais analizados. Tratando de sermos o máis obxectivas que se pode chegar a ser nun traballo destas características, intentamos seleccionar na mesma medida fenómenos que inclinen a balanza cara á continuidade lingüística e fenómenos que a inclinen cara á discontinuidade.

Á hora de realizar o noso traballo, tivemos en conta investigacións anteriores e posteriores á do *ALPI*, mais os resultados que amosaremos proceden exclusivamente da análise dunha selección de preguntas deste atlas.

2. FONÉTICA

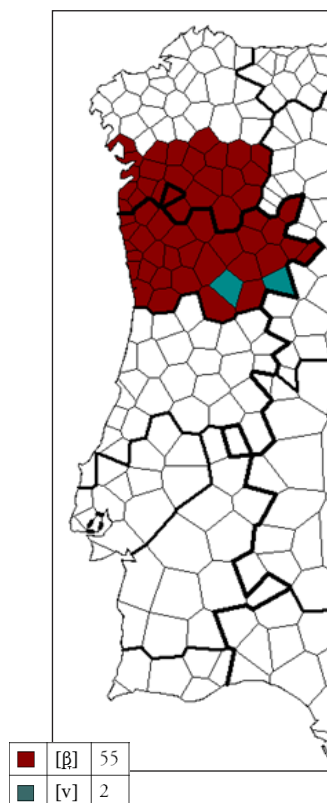
O plano fonético é, sen dúbida, o analizado con máis detalle na tradición dialectolóxica ao describir o territorio que imos estudar. Por citarmos dous traballos de referencia, Cintra (1971) seleccionou unha serie de «traços fonéticos diferenciadores» ao elaborar a súa «Nova proposta de classificação dos dialectos galego-portugueses»; do mesmo xeito, Fernández Rei (1990), partindo da división do propio Cintra, tamén se baseou fundamentalmente en trazos fonéticos para establecer a fronteira entre os dominios lingüísticos galego e portugués na súa *Dialectoloxía da lingua galega*. É por isto que pouca información nova achegamos no nivel fonético. Ao pretendermos ofrecer unha panorámica xeral do que ocorre neste espazo desde a óptica da xeolingüística, non quixemos, nin consideramos conveniente para o noso fin, afastarnos dos trazos escollidos xa pola tradición académica. Así pois, revisitamos a seguir a delimitación dos fonos [v] e [tʃ], da gheada e das sibilantes sonoras, ofrecendo para cada cuestión exemplos claros extraídos do *ALPI*.

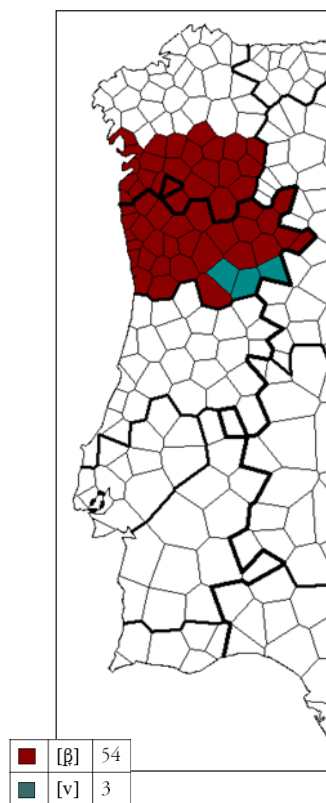
2.1. A fricativa labiodental sonora

Non existe nos sistemas consonánticos do galego e do portugués do norte a fricativa labiodental sonora [v], consoante que si aparece, pola contra, na maioría dos dialectos centro-meridionais do portugués. A través dos datos do *ALPI*, observamos que no territorio estudado non se rexistra, nin ao norte nin ao sur da raia, a oposición fonolóxica entre /b/ e /v/. Existe nesta área un único fonema bilabial sonoro /b/, que presenta unha dupla realización fonética dependendo do contexto: aproximante [β] en posición débil e oclusiva [b] en posición inicial absoluta ou precedida dun fonema consonántico non continuo.

Nos mapas 1 e 2 recollemos a distribución xeolectal de /b/ e /v/, a través das respostas que no *ALPI* se dan ás preguntas 129 *abuelo* e 85 *árboles*.

Mapa 1. *abuelo* (129)

Mapa 2. *árboles* (85)

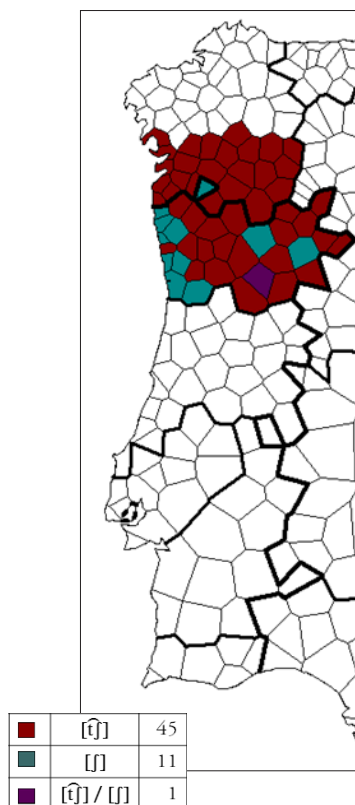
Na meirande parte do territorio estudado os enquisadores deste atlas rexistraron o fonema /b/ cunha realización aproximante propia do contexto fónico no que /b/ se presenta nestes dous casos: en posición intervocálica (*avó*) e en posición posconsonántica seguida dunha líquida (*árbores*). A fricativa labiodental sonora restrínxese aos tres puntos situados máis ao sueste do territorio analizado: Lagoaça (228³), São João da Pesqueira (235) e Vila Nova de Foz Côa (229). Neste último lugar, *avó* presenta [β] e *árbores* presenta [v]. Estes tres puntos sitúanse xusto debaixo da isoglosa marcada por Cintra (1971: 160) para delimitar unha área ao sur na que se conservan os dous fonemas e outra ao norte na que /b/ e /v/ se neutralizaron.

2.2. A africada postalveolar xorda

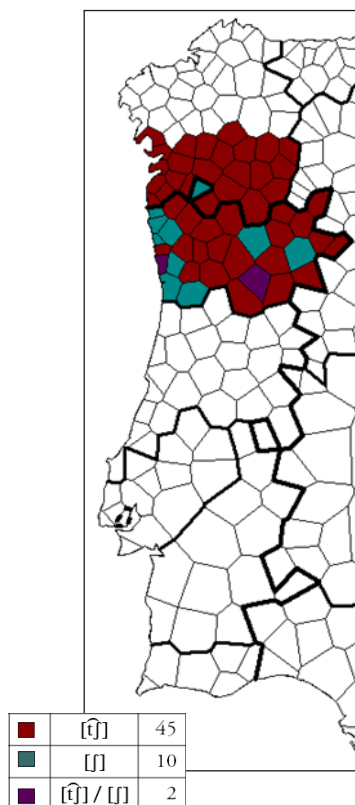
O sistema consonántico galego presenta unha consoante africada postalveolar xorda /tʃ/ que se opón, para o caso que aquí nos interesa analizar, á fricativa postalveolar xorda /ʃ/. Existe tamén esta oposición no portugués do norte, tal e como constatamos a través dos datos estudados, fronte ao que ocorre nos falares portugueses centro-meridionais onde non se rexistra a oposición entre /tʃ/ e /ʃ/, senón un único fonema cunha realización fricativa [ʃ].

Nos mapas 3 e 4 cartografamos a pronuncia das consoantes iniciais con /tʃ/ ou [ʃ] das cuestións 106 *llave* e 97 *llover*. A consoante africada é a maioritaria no territorio estudado, a única ao norte da fronteira e tamén a máis frecuente ao sur. Aínda así, obsérvase unha área ben delimitada na costa portuguesa (puntos de Moledo [202], Portuzelo [203], Balugães [206], Marinhas [207], Vila do Conde [212], Santo Tirso [213], Paço de Rei [216] e Sobrado de Paiva [241]) na que *chave* e *chover* presentan a fricativa e non a africada. Excluindo esa zona máis occidental, no resto do territorio portugués os enquisadores do ALPI rexistraron [tʃ], con excepción dalgunhas localidades no interior nas que non se rexistra a africada. É este o caso de Paderne (200) e Carrzedo de Montenegro (218); en Peredo (226) *chover* anotouse con [ʃ] e *chave* con [tʃ]; finalmente, en São João da Pesqueira (235) indícanse as dúas realizacións para ambas as palabras.

³ O número sinalado entre parénteses neste caso e nos demais que seguen ao longo do texto correspóndense co número atribuído á localidade na relación completa dos puntos do ALPI (Anexo).

Mapa 3. //ave (106)

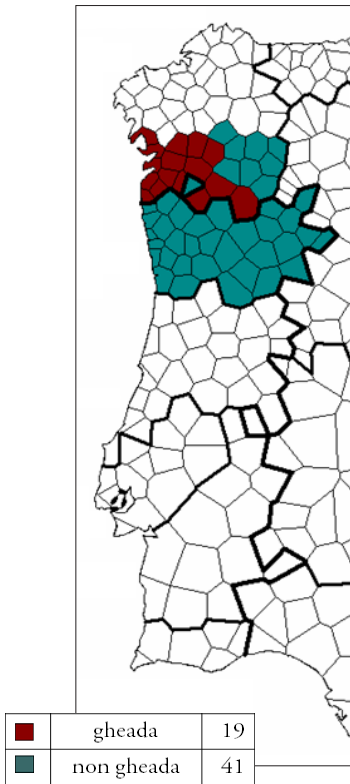
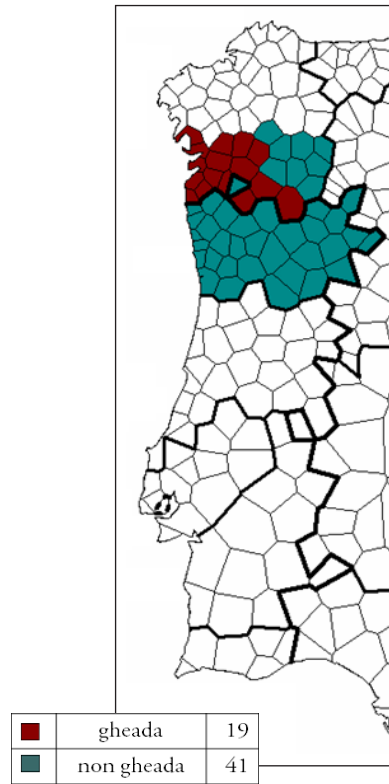

Mapa 4. //over (97)

2.3. A gheada

Álvarez e Xove (2002: 39) describen a gheada coma un fenómeno polo cal «en lugar do fonema oclusivo velar sonoro /g/ existe un fonema fricativo ou aproximante, con realizacións xordas ou sonoras, localizadas entre o veo do padal e a glote, que a efectos prácticos resumiremos baixo o signo /h/». Nos mapas 5 e 6 cartografamos as respostas ás preguntas 66 *aguja* e 215 *cego* do ALPI, segundo presenten o fonema /g/ ou /h/, isto é, segundo sexan ou non pronunciadas con gheada. A distribución é a mesma nos dous casos: as formas *aghulla* e *cegħo* restrínxense ao territorio galego, a toda a provincia de Pontevedra e á parte occidental de Ourense (puntos do Irixo [141], Vilamarín [142], A Arnoia [143], Entrimo [150], Rairiz de Veiga [148] e Oímbra [151]); no resto de Ourense e en todo

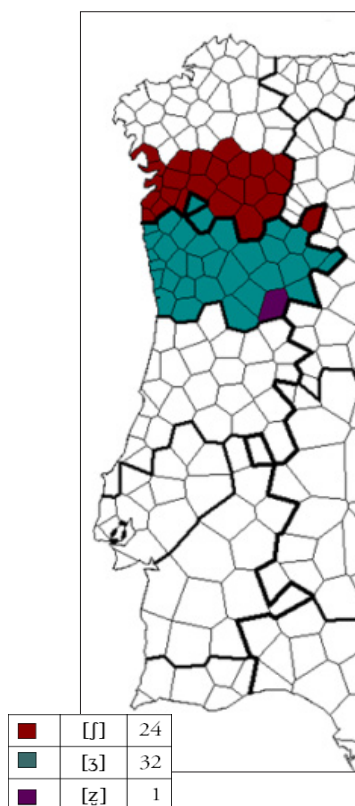
o territorio portugués recolle *agulla* e *cego* pronunciadas coa aproximante velar sonora. O reparto coincide coa distribución xeográfica presentada por Fernández Rei (1990: 28), quen, á hora de establecer a fronteira entre o galego meridional e o portugués setentrional, escolle a gheada entre os trazos diferenciadores: «A gheada tamén morre no río Miño e na raia seca de Ourense con Trás-os-Montes, se ben non existe na parte máis oriental do galego, e mesmo na Limia Baixa non ten a vitalidade doutros puntos do sur de Ourense».

Mapa 5. *aguja* (66)Mapa 6. *ciego* (215)

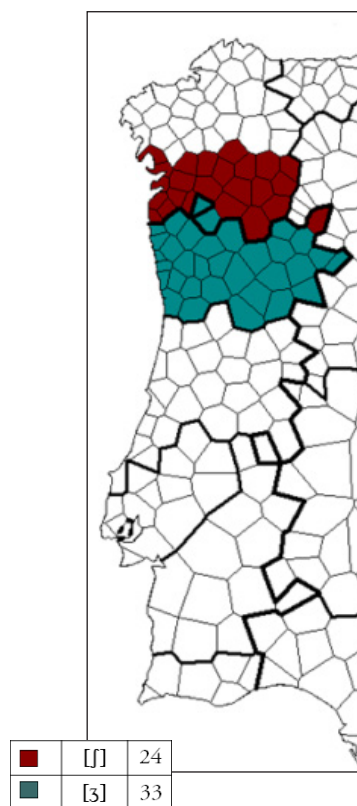
2.4. As fricativas sibilantes

Dentro do plano fonético e fonolóxico, dedicamos esta última parte a examinar-mos as diferenzas existentes nos sistemas de fricativas sibilantes no territorio estudado. Comezamos polas prepalatais, representando nos mapas 7 e 8 a pronuncia

con [ʃ] ou [ʒ] das cuestións do *ALPI* 134 *yerno* e 73 *jornal*. Ao norte da raia rexistramos a prepalatal xorda e ao sur, a sonora. Como excepcións a este reparto xeral, son destacables o punto galego de Entrimo (150), no que se rexistra [ʒ], e o portugués de Rio de Onor (221), no que se recolle [ʃ].

Mapa 7. *yerno* (134)

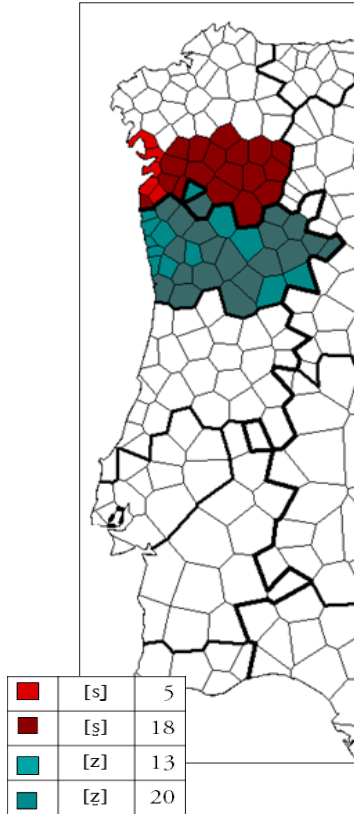

Mapa 8. *jornal* (73)

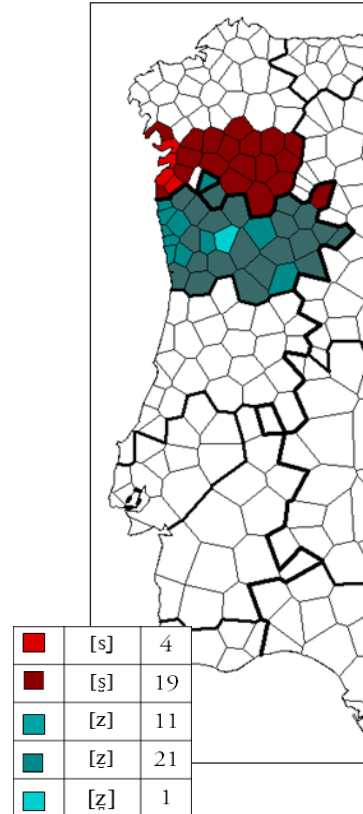
Tal e como nos seguintes mapas se verá, esta repartición do territorio entre voceada e non voceada non é exclusiva das prepalatais, senón de todo o conxunto de fricativas sibilantes. Simplificando as cousas, nos sistemas de sibilantes do territorio portugués, as sonoras teñen o seu lugar e opóñense fonoloxicamente ás xordas; na parte galega, esa oposición aparece neutralizada. Non existen as voceadas. Nunha área da Limia Baixa, en lugares limítrofes coa fronteira administrativa, conservábanse aínda, cando foron realizadas as enquisas do *ALPI*, as sibilantes so-

noras⁴. O caso contrario atopámolo no territorio portugués ao norte de Bragança, onde observamos unha zona na que non se recolleron as sibilantes voceadas⁵.

Nos mapas 9 e 10 representamos as respostas ás cuestións 256 [*El juez terminó la*] *causa* e 112 *asa*, atendendo ás distintas realizacións da sibilante.

Mapa 9. *causa* (256)

Mapa 10. *asa* (112)

⁴ En palabras de Fernández Rei (1990: 56): «No suroeste de Ourense, no concello de Crespos-Padrenda e en especial nos de Entrimo e Lobios, así coma no zamorano de Hermisende existe un sistema de seis sibilantes, semellante ó existente na zona portuguesa de Trás-os-Montes próxima a Galicia e mais no noroeste da rexión miñota do país veciño». Esta zona do sudoeste ourensán está representada no ALPI polo punto de Entrimo (150).

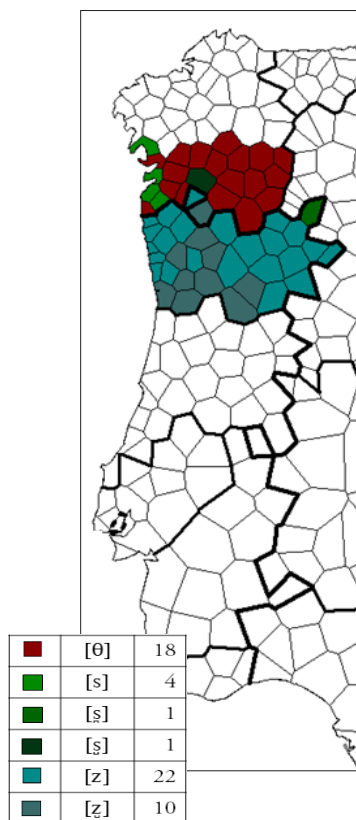
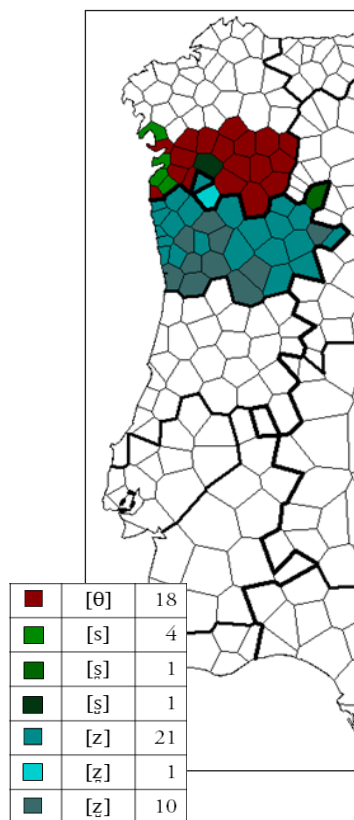
⁵ Tal e como lemos en Santos (1967: 203): «Os antigos dialectos de Rio de Onor e Guadramil não posuíam sibilantes sonoras, mas só as surdas: /s/, em que convergiram /s/ e /z/; /ʃ/, em que convergiram /ʃ/ e /ʒ/; /ʒ/ fonema em que se fundiram /ʃ/ e /ʒ/ [...] Neste proceso de ensurdecimento, estes dialectos acompañaram os falares de Espanha vizinhos».

No tocante á voz, rexístranse as non voceadas ([s] e [ʃ]) ao norte da raia e as voceadas ([z], [ʒ] e [ʒ̃]) ao sur, coas xa indicadas excepcións de Entrimo e Rio de Onor. Polo que atinxe ao punto de articulación, observamos nos dous mapas sibilantes apicais e laminais (ora xordas, ora sonoras) repartidas polo territorio estudado. Na parte galega, a articulación maioritaria é a alveolar apical, que se estende por toda a provincia de Ourense e polo oriente pontevedrés. No territorio galego, a alveolar laminal recolleuse nas zonas máis achegadas á costa de Pontevedra. Na banda de Portugal ocorre algo semellante: a realización laminal concéntrase preferentemente na zona máis próxima ao mar. Tamén cara ao interior, onde a maioritaria é a apical, se rexistra a laminal nalgún dos puntos (200, 217, 218, 228 e 229).

Por último, nos mapas 11 e 12 cartografamos a realización das fricativas nas respostas ás preguntas do *ALPI* 148 *aceite* e 6 *rezar*. En canto á voz, observamos nestes mapas a mesma repartición ca nos mapas anteriores: xordas na parte galega estudada e sonoras na portuguesa. No tocante ao punto de articulación, na parte galega rexístrase maioritariamente unha fricativa interdental [θ]. Na costa pontevedresa, zona de seseo, máis ou menos nos mesmos puntos nos que se recollía [s] nos mapas 9 e 10, a interdental non se rexistra nestas preguntas, sendo a pronuncia das sibilantes de *aceite* e *rezar* idéntica á de *causa* e *asa*, cunha realización alveolar laminal [s]. Cómpre sinalar que na parte galega observamos unha illa seseante no medio da provincia de Ourense, máis en concreto no punto da Arnoia (143), no cal se rexistra unha alveolar apical no canto da interdental [θ] das áreas limítrofes⁶. Finalmente, en territorio portugués encontramos, ao igual ca nos mapas anteriores (9 e 10), dous posibles puntos de articulación: alveolar apical e alveolar laminal. Con todo, cómpre remarcar que a distribución territorial non é a mesma nestes mapas (11 e 12) ca nos dous comentados anteriormente (9 e 10). Destaca a parte leste, onde *causa* e *asa* son pronunciadas con [ʒ̃] e *aceite* e *rezar* con [z]; é esta a área ocupada polos dialectos do Alto Minho e de Trás-os-Montes delimitada por Lindley Cintra (1971: 152), tomando precisamente como principal trazo caracterizador destes falares a oposición entre /z/ e /ʒ̃/⁷.

⁶ Non existe hoxe seseo na Arnoia. Xa no 1951, cando Zamora Vicente delimitou a «xeografía do seseo», era esta pronuncia propia da xente de máis idade: «En Arnoya se oye seseo, sobre todo en los viejos: [s]erdeira, perdí[s]; [θ]ebola y [s]ebola; [s]eo y [θ]eo. Es el último islote dentro de zona de distinción y ya muy amenazado. Todos coinciden en reconocer que se va perdiendo» (Zamora Vicente 1986: 8).

⁷ Así explica o citado estudoso a subdivisión xeolectal do portugués setentrional: «Partindo, como sempre, de traços fonéticos relevantes, creio que poderei comezar por propor, como correspondendo melhor a esta

Mapa 11. *aceite* (148)Mapa 12. *rezar* (6)

3. MORFOSINTAXE

Para continuar coa análise das variedades lingüísticas na área escollida, seleccionamos tamén unha serie de preguntas do *ALPI* a través das cales se pode estudar a repartición de variantes morfosintácticas. Así pois, nesta epígrafe tratamos: a

---

visão de conjunto, a distinção entre um grupo de *dialectos do Alto Minho e de Tras-os-Montes* e um grupo de *dialectos do Baixo Minho, do Douro e da Beira Alta* [...]. A unir os primeiros dialectos temos um traço fundamental: a existencia de um sistema de quatro sibilantes - [s̺] e [z̺] ápico-alveolares (correspondentes aos grafemas *s* e *ss*), característicos de todos os falares setentrionais, opondo-se a e convivendo com o [s̺] e o [z̺] predorsodontais (correspondentes aos grafemas *c + e, i, ç e z*) [...]. Nos segundos, o sistema de quatro sibilantes aparece-nos por toda a parte reduzido a um sistema de duas, as ápico-alveolares, características dos dialectos setentrionais» (Cintra 1983: 152).

forma verbal seleccionada para a prátase das oracións condicionais, a distribución de alomorfos do artigo determinado e a disposición do pronome átono na oración *Tráete los candiles para echarles aceite* (pregunta 357 do *ALPI*), representando cartograficamente as variantes no territorio estudado e contrastando a información recollida neste atlas coa que nos ofrecen algunhas gramáticas descritivas ao respecto.

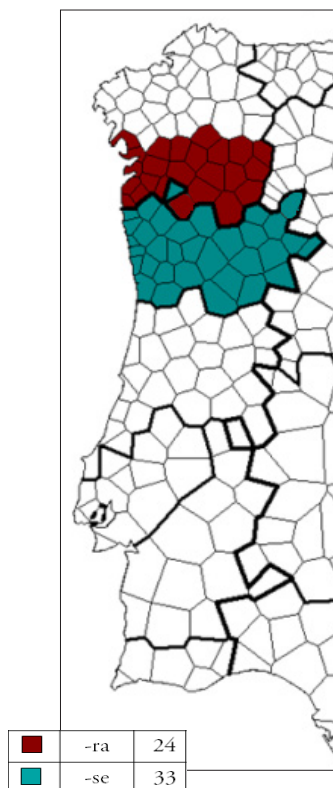
3.1. Forma verbal na prátase da oración condicional⁸

No primeiro caderno do *ALPI* inclúense unha serie de preguntas que se introducíron no cuestionario para dar a coñecer a selección de formas temporais nas oracións condicionais. É o caso das preguntas: *Si tuviera dinero lo compraría* (386), *Si estudiara aprendería* (387) e *Si pudiera la mataría* (388) coas que é posible estudar os morfemas modotemporais das formas verbais empregadas na prátase das oracións condicionais. No mapa 13 tivemos en conta estas tres oracións e analizamos o morfema modotemporal do primeiro verbo da construción (*tuviera, estudiara, pudiera*). A distribución das distintas variantes é a seguinte: ao norte da raia recóllese o morfema *-ra* (*tivera, estudiara, pudiera*) e ao sur, *-sse* (*tivesse, estudasse, pudiesse*). No tocante ao portugués, os datos que extraemos do *ALPI* concordan co que sinalan Cintra e Cunha na súa gramática (2000: 466-469): «O conxuntivo é por excelência o modo da oración subordinada [...] Usa-se nas orações condicionais, em que a condição é irrealizável ou hipotética». Nas respostas analizadas, o *conxuntivo* é o único modo rexistrado e o tempo preferido é o *pretérito de conxuntivo*. No dominio galego, a forma verbal que achamos sempre na prátase das condicionais é o pretérito de subxuntivo, sendo *-ra* o morfema claramente dominante, en detrimento de *-se* (presente nalgún punto illado máis ao norte do territorio estudado). Segundo Xosé Xove (1986: 135):

A frecuencia relativa de *-ra* e *-se* depende basicamente de se existe ou non significado irreal. En presenza deste, como é o caso, a proporción de *-ra* sobe enormemente e de xeito regular. Das grabacións feitas en toda Galicia para o *ALGa* tiramos un total de 93

⁸ Recollemos nesta parte do noso estudo algunha das conclusións dun traballo anterior da autoría de Rosa Mouzo (2009), ao que remitimos para unha análise máis detallada da cuestión.

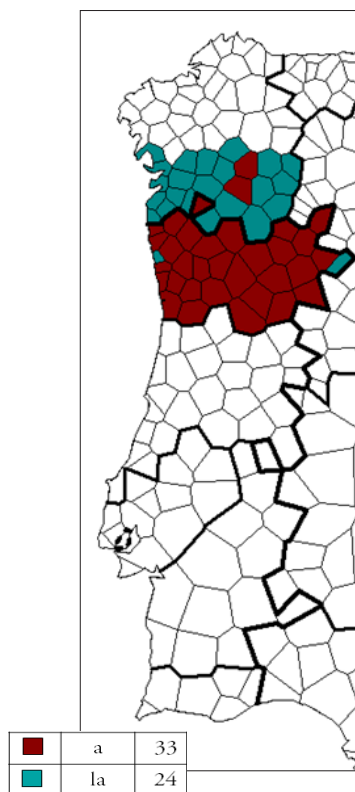
exemplos de Subxuntivo irreal: o 92,3% deles (85 casos) corresponde á forma *-ra*. O escaso número de ocorrencias de *-se* irreal (7 en total) aparece distribuído polas distintas áreas xeográficas. É dicir, as porcentaxes non sofren modificacións en relación coas variedades dialectais.

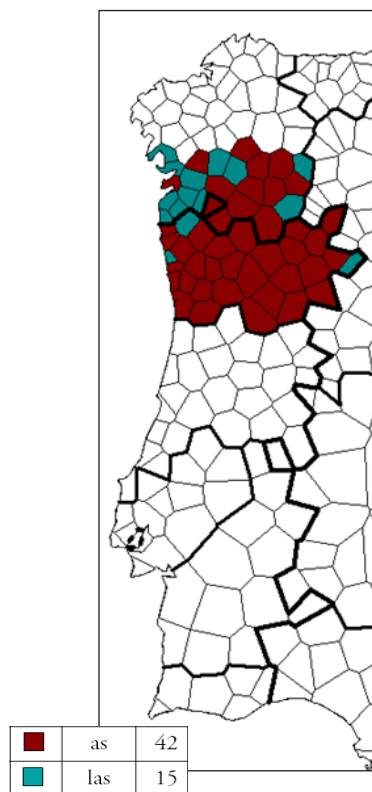
Mapa 13. Forma verbal na prótase (386, 387, 388)

3.2. Distribución de alomorfos do artigo determinado

O galego presenta unha serie de alomorfos para o artigo determinado condicionados polo contexto morfosintáctico e fónico no que se insire. O alomorfo *lo, la, los, las* pode aparecer, entre outros casos, ao ir o artigo determinado despois dunha forma verbal rematada en *-r*. É isto o que ocorre nas dúas oracións representadas nos mapas 14 e 15: *A ninguna le agrada ponerse la ropa de otra* (pregunta 280 do ALPI) e *Cada uno debe pagar sus deudas* (pregunta 252).

Mapa 14. *A ninguna le agrada ponerse la ropa de otra* (280)

Mapa 15. *Cada uno debe pagar sus deudas* (252)

No primeiro deles observamos que o alomorfo *la* está presente na maior parte do territorio galego (*poñe-la roupa, vesti-la roupa*), agás nos dous puntos ourensáns de Sober (126) e Maceda (144); na área portuguesa, pola contra, recóllese maioritariamente *pôr a / vestir a* e o alomorfo *la* ten aí unha presenza residual (soamente se rexistra en dúas localidades illadas: Marinhas [207] e Duas Igrejas [225]). Ao comparar a información que nos fornece o mapa 14 coa que nos achega o mapa 15, observamos na área galega un comportamento diferente das posibles formas do artigo determinado. No segundo destes mapas vemos que os alomorfos *as* e *las* aparecen distribuídos de xeito equitativo no territorio galego, concentrándose a forma *las* (*paga-las*) na provincia de Pontevedra e a forma *as* (*pagar as*) na de Ourense. No territorio portugués a distribución das diferentes

formas do artigo no mapa 15 é practicamente a mesma ca no mapa 14: o alomorfo maioritario é *as* (*pagar as*), e *las* (*paga-las*) rexístrase nos puntos 207 e 225 (igual ca no mapa 14) e tamén en Insalde (201).

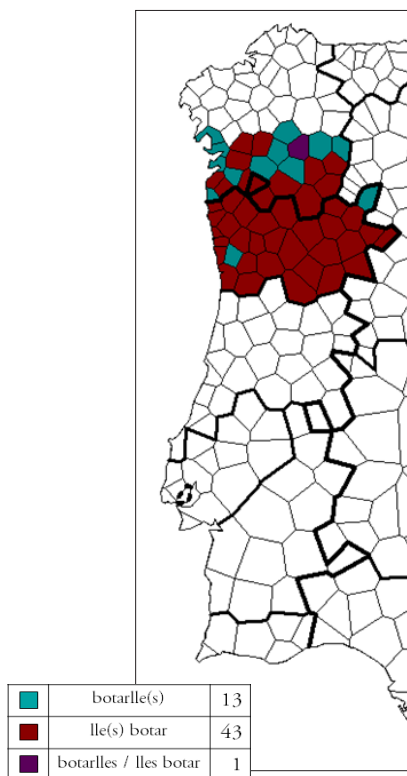
Comparando estes dous mapas observamos que o alomorfo *lo, la, los, las* do artigo é un fenómeno variable en galego. Aínda que se dea o contexto propicio para a súa aparición, coma nas dúas oracións estudadas, non sempre se insire. Nun número bastante elevado de localidades, a maior parte delas ourensás, o mesmo informante respondeu *poñe-la* e *pagar as*. Contrastando esta información do ALPI coa que pode extraerse do ALGa II (mapas 210 e 211), a provincia de Ourense é a que presenta unha maior frecuencia do alomorfo *o, a, os, as* do artigo en contexto axeitado para *lo, la, los, las*. Polo tanto, podemos distinguir no territorio galego estudado unha zona máis occidental na que o alomorfo *lo, la, los, las* ten unha maior presenza e outra máis ao oriente na que, nos casos estudados, é máis habitual a alternancia entre os dous alomorfos. No tocante ao territorio portugués, o alomorfo *lo, la, los, las*, aínda que existe, ten unha presenza residual. Os datos dos nosos mapas concordan coa explicación achegada por Luísa Segura (en Raposo *et alii* 2013: 128):

As formas arcaicas *lo, la, los, las*, no seu emprego como artigo definido, viven aínda em alguns dialetos setentrionais, numa faixa sobretudo litoral. Estas formas ocorrem sobretudo, mas não exclusivamente, depois de formas verbais terminadas em *-r*.

3.3. Posición do pronome

Tanto en galego coma en portugués (e tamén en asturleonés), a posición habitual dos pronomes átonos é a posverbal, fronte ao que ocorre nas restantes linguas ibéricas, onde o habitual é a próclise. Ora ben, son múltiples os factores sintácticos que poden levar ao clítico a alterar a súa posición máis frecuente.

No mapa 16 presentamos a distribución das posibles colocacións do pronome átono nunha construción coma *Tráete los candiles para echarles aceite* (pregunta 357 do ALPI). Cartografamos a posición que ocupa o clítico dativo *lle(s) / lhe(s)* con respecto ao infinitivo. É de resaltar que o infinitivo vai precedido aí da preposición *para*, importante elemento que condiciona a posición do pronome. Aínda que faría falta un corpus ben maior de oracións para chegar a conclusións sólidas, o caso que analizamos concorda co que as gramáticas prescritivas nos din sobre o tema e serve tamén para exemplificalo.

Mapa 16. *Tráete los candiles para echarles aceite* (357)

Na parte galega encontramos próclise e énclise. Aínda que cun só exemplo non podemos falar de reparto dialectal, as estruturas enclíticas (*lles botar*) parecen concentrarse cara á zona sur do territorio galego estudado. Concorda o noso exemplo co que lemos en Rosario Álvarez e Xosé Xove (2002: 567):

A posición normal [dos clíticos] respecto do infinitivo (flexionado ou invariable) e a do xerundio é a énclise [...] Con todo, son posibles as dúas posicións se o enunciado é negativo e/ou se o verbo amodal está unido por preposición ou outro nexa.

Na parte portuguesa, a preferencia pola próclise é ben clara, recolléndose *botar-lhes* soamente en dous dos 33 puntos portugueses estudados, no de Rio de Onor (221) e no de Santo Tirso (213). Coincide tamén ben o que observamos aquí co que lemos en Maria Helena Mira Mateus (2003: 865):

Em domínios infinitivos encabeçados por preposições, ênclise é o padrão obrigatório com a preposição *a*, enquanto, com as restantes preposições, próclise é o padrão de colocação obrigatório com infinitivo flexionado e preferencial com infinitivo não flexionado.

4. LÉXICO

O último aspecto que consideramos nesta aproximación xeolingüística ao sur de Galicia e ao norte de Portugal é o léxico, adoito esquecido á hora de trazar isoglosas e delimitar áreas dialectais debido á menor regularidade no reparto territorial das variantes léxicas. Tomando prestadas as palabras de Fernández Rei (2002: 148, 149):

De Fisterra a Trieste e ós Cárpatos pódense delimitar unha serie de linguas e variedades neolatinas baseándose, fundamentalmente, en trazos fonéticos e morfolóxicos e, en moi menor medida, en trazos sintácticos. Nunca se ten en conta o léxico na clasificación das linguas e grupos lingüísticos, o que non quere dicir que non haxa léxico propio dunha lingua ou de linguas veciñas [...]⁹.

Para completar esta aproximación xeolingüística ás provincias de Pontevedra e Ourense e á rexión norte de Portugal, seleccionamos dos cadernos do ALPI unha serie de cuestións nas que se pregunta polo léxico. A partir das respostas que neles se recollen, analizamos e cartografamos nesta epígrafe a distribución das diferentes variantes léxicas rexistradas para os conceptos que tratamos e que a continuación sinalamos.

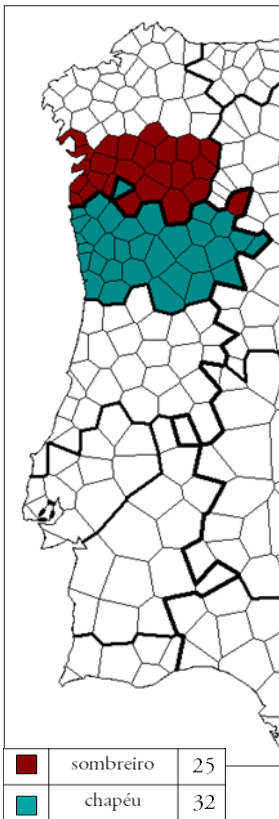
4.1. Descontinuidade léxica entre galego e portugués

Nesta primeira epígrafe dedicada ao estudo do léxico, seleccionamos do ALPI as respostas ás preguntas 347 [*Póngase usted el*] *sombbrero* (mapa 17), 346 [*Deme usted un*] *pañuelo* (mapa 18) e 345 [*Bebeos este*] *vaso [de aguardiente]* (mapa 19). Nos tres mapas indicados poden observarse configuracións nas distribucións das variantes moi semellantes.

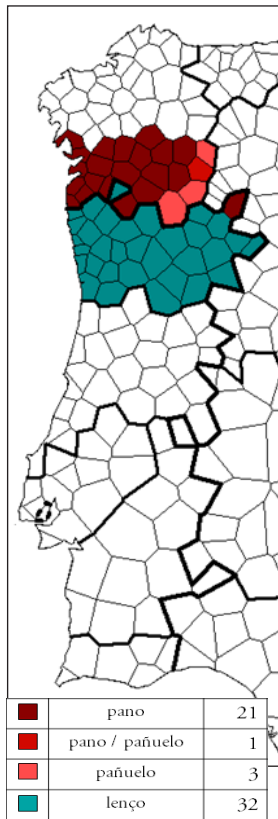
Para denominar a ‘peza de vestir que se pon na cabeza’, rexístrase en todos os puntos portugueses *chapéu*, palabra do francés *chapeau*, procedente á súa vez

⁹ Aínda así, tampouco nos adentramos nun terreo completamente ermo. Hai non poucos traballos sobre o ámbito románico que empregan o léxico para facer agrupamentos e tratar tipos lingüísticos. Servíronnos de referencia algúns coma os de Gerhard Rohlfs (1979), Luís F. Lindley Cintra (1983) ou Rosario Álvarez, Francisco Dubert e Xulio Sousa (2002).

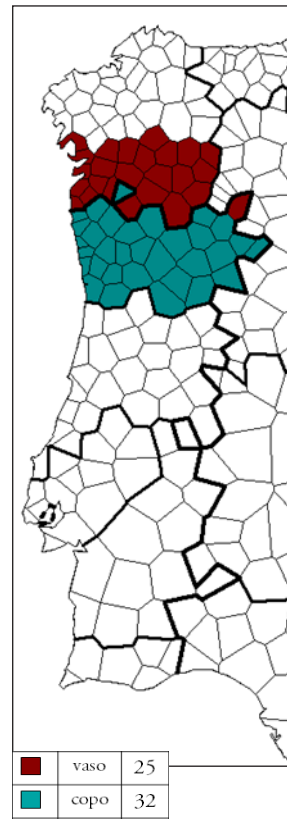
do latín *CAPPĒLLUS* ‘prenda da cabeza’¹⁰. Nos puntos galegos, pola contra, recóllese en todos os casos *sombreiro*, derivado romance en *-eiro* de *sombra* (mapa 17). Cunha distribución idéntica, no mapa 18 cartográfanse as respostas dadas no *ALPI* para designar o ‘anaco de tecido empregado para se asoar’: nos puntos portugueses temos *lenço*, procedente do latín *LĪNTĒUM* ‘tea de liño’, e nos galegos, *pano*, do latín *PANNUS* ‘pano, tea, trapo’ ou, nos puntos máis orientais de Ourense, o castelanismo *pañuelo*. Finalmente, para denominar o ‘recipiente de vidro ou outro material, sen asa, empregado para beber’ ou, por extensión, o ‘contido dese recipiente’, nos puntos galegos rexístrase sempre *vaso* do latín vulgar *VASUM* ‘vaso, vasilla’, mentres que nos portugueses a palabra escollida é sempre *copo*, formada a partir de *copa*, do latín *CŪPPA*.

Mapa 17. *sombreiro* (347)

Mapa 18. *pañuelo* (346)

Mapa 19. *vaso* (345)

¹⁰ Para a orixe das palabras estudadas, neste caso e nos que seguen, consultouse fundamentalmente o *Dicionário etimológico da língua portuguesa* e o *Dicionário crítico-etimológico castelano e hispánico (DCECH)*.

Polo tanto, despois de analizar estes tres mapas elaborados a partir dos datos do *ALPI*, vemos que en cada dominio lingüístico se rexistra unha palabra diferente; a fronteira sociopolítica entre Galicia e Portugal parece actuar tamén como barreira lexical, encontrando ao norte e ao sur da raia un termo diferente¹¹.

4.2. Continuidade léxica entre galego e portugués

Fronte aos casos vistos na epígrafe anterior, hai moito outro léxico común aos dominios lingüísticos galego e portugués, tal e como pretendemos demostrar nas dúas series de conceptos que presentamos a continuación.

A primeira delas constitúena os conceptos recollidos nos mapas 20, 21 e 22. No primeiro desta serie cartografamos as respostas do *ALPI* á pregunta 119 *chinche*. Para denominar este insecto ben coñecido, na maior parte do norte portugués emprégase a palabra *percevejo*, de orixe pouco clara. A proposta que ofrece o *DCECH* sobre a orixe é que podería tratarse dun derivado de *presebe*, lugar onde abundaría este animal. A forma rexistrada na parte galega é maioritariamente *chíncha* ou *chinche* (do latín *CĪMEX*, co mesmo significado), coa variante *chínchara* nos puntos situados máis ao suroeste da provincia de Pontevedra. Porén, tamén nalgún punto galego se rexistra a forma *percevello*, nas localidades próximas á raia, Entrimo (150) e A Arnoia (143).

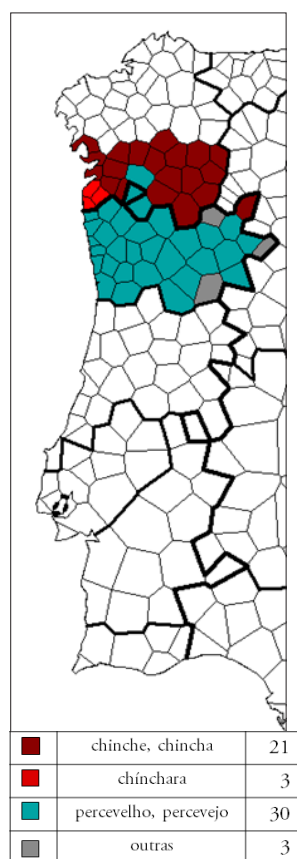
No mapa 21 cartografamos os diferentes xeitos para se referir ao ‘planeta Venus que se ve lucir pola mañá cedo’ (pregunta 426 do *ALPI*, *lucero del alba*). Na maior parte do territorio galego empréganse compostos sintagmáticos cuxo núcleo é *luceiro* (*luceiro do día*, *luceiro da mañá*, *luceiro da alba...*), derivado en *-eiro* de *luz*, mentres que na parte portuguesa o núcleo da expresión é maioritariamente *estrela* (*estrela da manhá*, *estrela da alva...*). Nos tres puntos restantes, os fronteirizos de Entrimo, Paderne e Insalde, os resultados son os seguintes: no punto galego de Entrimo (150) chámase *estrela da mañá* e nos portugueses de Paderne (200) e Insalde (201), *luzeiro da manhá*.

Como último exemplo desta serie, no mapa 22 expoñemos as respostas apuntadas nos cadernos do *ALPI* para a pregunta 141 *beso*. Para denominar

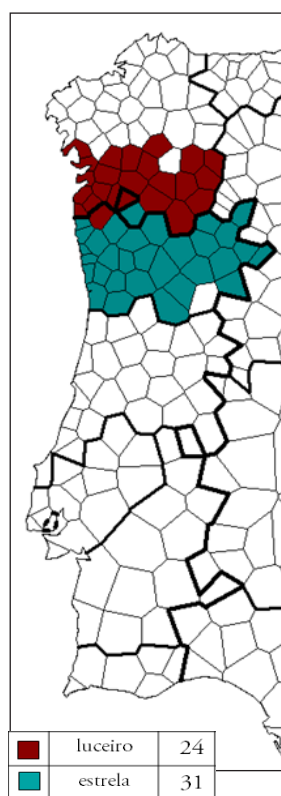
¹¹ A excepción ao sur da raia está na localidade portuguesa de Rio de Onor (221), cuxas escollas léxicas coinciden coas galegas nos tres casos aquí analizados. As particularidades do dialecto rionorés (algunhas xa comentadas anteriormente, *vid.* nota 3) esténdense tamén ao nivel léxico.

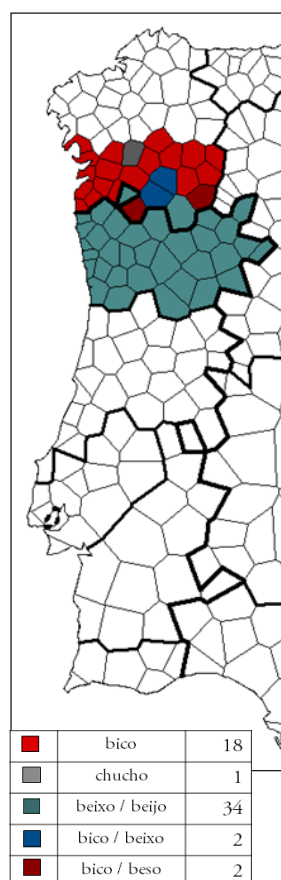
esta ‘demostración de afecto’ rexístrase *beijo*, do latín *BĀSIUM*, en todo o territorio portugués estudado. Na parte galega estudada rexístranse catro variantes diferentes: a designación maioritaria é *bico*, resultado de diferentes extensións metafóricas desde o significado orixinario ‘boca das aves’; no Irixe (141) rexístrase *chucho*, forma hoxe máis característica da Mariña lucense; nos puntos da Gudiña (149) e Entrimo (150) rexístranse tanto *bico* coma o castelanismo *beso*; finalmente, nas localidades de Oímbra (151), Rairiz de Veiga (148) e Maceda (144), as tres non lonxe da fronteira portuguesa, recóllese *beixo* (en 148 e 144, *beixo* e tamén *bico*).

Mapa 20. *chinche* (119)

Mapa 21. *lucero del alba* (426)

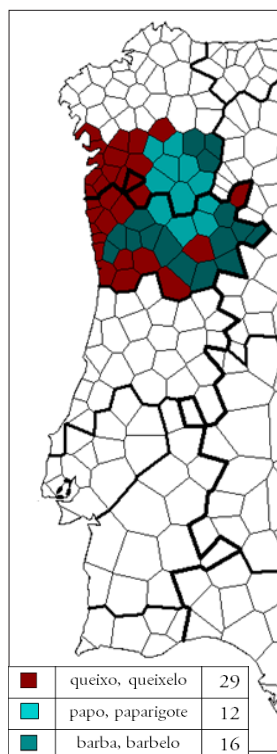
Mapa 22. *beso* (141)

A segunda serie de conceptos que ilustran a existencia de léxico común aos dous lados da raia recóllese nos mapas 23, 24 e 25.

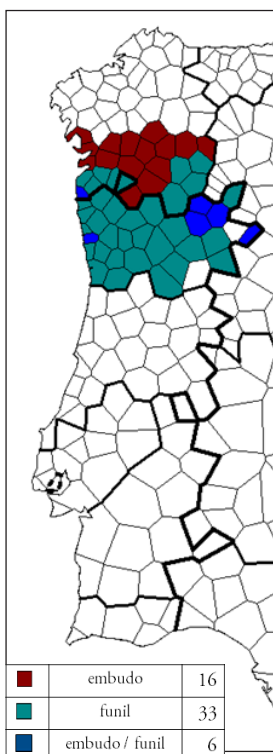
No mapa 23 cartografamos os diferentes xeitos de facer referencia á ‘parte da cara que está entre a boca e o pescozo’ (pregunta 591 do ALPI, *barbilla*). Atendendo aos resultados podemos delimitar tres áreas: na primeira, que se espalla maioritariamente pola parte occidental do territorio analizado, rexístrase *queixo* ou o derivado *queixelo*; na segunda, que se estende pola maior parte de Ourense e por puntos portugueses do nordeste, a escolla é *papo* (derivado de *paper*) ou o derivado *paparigote*; finalmente, na punta máis ao nordeste da provincia ourensá e polo leste e puntos interiores do territorio portugués estudado, rexístrase *barba* (do latín BARBA, co mesmo significado) mais o derivado *barbelo*.

Para designar o ‘utensilio de boca ancha con forma de cono e rematado nun tubo, que se emprega para verter líquidos’ (pregunta 798, *embudo*), rexístranse no ALPI as variantes *embudo* e *funil*, como se pode observar no mapa 24. A forma maioritaria para designar este utensilio no territorio portugués estudado é *funil* (do provenzal *fonilh*); na parte galega, a resposta preferida é *embudo* (do latín tardío ĪMBŪTUM). Con todo, ambas as dúas formas se rexistran tanto no territorio galego coma no portugués: en varios puntos de Portugal concentrados na parte norte, rexístrase, xunto a *funil*, tamén *embudo*; do mesmo xeito, nunha área bastante ampla no sur pontevedrés e noutra no leste ourensán, recóllese tamén *funil*.

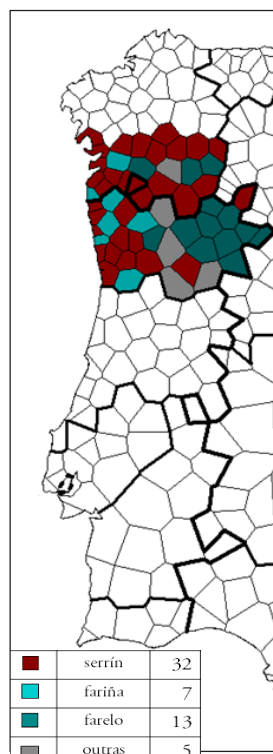
Por último, no mapa 25 representamos os diferentes xeitos de chamarlles ás serraduras ‘conxunto de partículas que se desprenden dunha materia ao serralá’ (pregunta 818 do ALPI, *serrín*). A forma maioritaria tanto ao norte coma ao sur da raia é *serrín* (derivado de *serrar*). A carón de *serrín*, nunha ampla área no leste portugués e nos puntos galegos da Arnoia (143), Celeiros (145) e O Bolo (146) recóllese *farelo*; en varios puntos situados cara ao occidente, a escolla é *fariña*; finalmente, espállanse polo territorio outras respostas minoritarias coma *relão* (217), *risca* (219) ou *muíña* (144).

Mapa 23. barbilla (591)

Mapa 24. embudo (798)

Mapa 25. serrín (818)

A partir da comparación das dúas series de mapas que presentamos nesta epígrafe, vemos que, dunha banda, hai léxico propio do portugués presente tamén en puntos galegos fronteirizos ou, ao revés, léxico característico do galego que achamos no portugués máis achegado á raia (mapas 20, 21 e 22); doutra, hai variantes léxicas que, de primeiras, non poderíamos caracterizar como propias do galego ou do portugués pois son comúns ás dúas linguas, alonxándose do territorio raiano e espallándose por amplas áreas dos dous dominios (mapas 23, 24 e 25).

5. RESUMO E CONCLUSIÓNS

Quixemos achegar, a través destas páxinas, unha panorámica xeolingüística xeral do territorio que abranguen as dúas provincias do sur de Galicia, Pontevedra e Ourense, e a rexión norte de Portugal. Para isto, partimos dos datos que nos

fornece o *ALPI* e analizamos a distribución espacial dunha serie de fenómenos pertencentes aos diferentes planos da lingua, algúns xa tratados con anterioridade e outros máis desatendidos, trazando isoglosas e delimitando áreas.

Tal e como foi sinalado na introdución, ao querermos presentar esta aproximación dialectal, non puidemos ignorar a existencia da fronteira administrativa galego-portuguesa nin deixar de prestarlle atención ao papel que esta xoga ao delimitar áreas. Así, ao longo destas páxinas, fomos achegando unha serie de fenómenos cuxas isoglosas coinciden co trazado dos lindes administrativos que separan Galicia e Portugal. É este o caso da gheada (mapas 5 e 6), das fricativas sibilantes sonoras (mapas 7, 8, 9, 10, 11 e 12), do morfema modotemporal na prótase da oración condicional (mapa 13) ou de variantes léxicas coma *vaso / copo, pano / lenço* e *sombreiro / chapéu* (mapas 17, 18 e 19). Ora ben, a carón destes fenómenos, tratamos tamén trazos que, tal e como fomos vendo, son compartidos ao norte e ao sur da raia: a inexistencia do fonema fricativo labiodental sonoro /v/ (mapas 1 e 2), a presenza do fonema africado prepalatal xordo [tʃ̠]/ (mapas 3 e 4), a posición do pronome nunha construción de infinitivo introducida por preposición (mapa 16) ou variantes léxicas coma *queixo / papo / barba, embudo / funil, serrín / fariña / farelo* (mapas 23, 24 e 25).

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- ALGa II* = ÁLVAREZ, Rosario (coord.) (1995): *Atlas Lingüístico Galego. Volume II: Morfoloxía non verbal*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza / Instituto da Lingua Galega.
- ÁLVAREZ, Rosario (1995) = *ALGa II*.
- ÁLVAREZ, Rosario / Xulio SOUSA / Francisco DUBERT (eds.) (2002): *Dialectoloxía e léxico*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega.
- ÁLVAREZ, Rosario / Xosé XOVE (2002): *Gramática da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- CINTRA, Luís F. LINDLEY (1971): «Nova proposta de clasificación dos dialectos galego-portugueses», en L.F. CINTRA (1983), *Estudos de dialectologia portuguesa*. Lisboa: Sá da Costa Editora, 117-163.
- CINTRA, Luís F. LINDLEY (1983): *Estudos de dialectologia portuguesa*. Lisboa: Sá da Costa Editora.
- CINTRA, Luís F. LINDLEY / Celso CUNHA (2000¹⁶): *Nova Gramática do Português Contemporâneo*. Lisboa: Edições João Sá da Costa.
- COROMINES, Joan / José A. PASCUAL (1980 - 1991) = *DCECH*.
- CORTÉS, Santi / Vicent GARCÍA PERALES (2010): *La historia interna del Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI). Correspondencia (1910-1976)*. Valencia: Universitat de València.
- DCECH* = COROMINES, Joan / José A. PASCUAL (1980 - 1991): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid: Gredos.

- DE ANDRÉS DÍAZ, Ramón (coord.) (2011): *Lengua, ciencia y fronteras*. Uviéu: Trabe.
- DUBERT GARCÍA, Francisco (2011): «Sobre linguas e fronteiras no noroeste da Península», en Ramón DE ANDRÉS DÍAZ (coord.), *Lengua, ciencia y fronteras*. Uviéu: Trabe.
- FERNÁNDEZ REI, Francisco (1991): *Dialectoloxía da lingua galega*. Vigo: Xerais.
- FERNÁNDEZ REI, Francisco (2002): «Do Ortegal ó Douro e de Fisterra ó Navia e ó Padornelo: notas sobre léxico moderno da Gallaecia e do seu litoral», en Rosario ÁLVAREZ / Xulio SOUSA / Francisco DUBERT (eds.), *Dialectoloxía e léxico*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega.
- MATEUS, M. Helena MIRA *et alii* (2003⁵): *Gramática da lingua portuguesa*. Lisboa: Caminho.
- MOUTON GARCÍA, Pilar / David HEAP / María Pilar PEREA (2012): «The present and the future of the *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI)*», en *Dialectología*. Special Issue III, 1-6. Disponible en liña: <http://www.publicacions.ub.edu/revistes/dialectologiasp2012> (consultado o 09-09-2013).
- MOUZO VILLAR, Rosa (2009): «Análise contrastiva entre galego e portugués: as oracións condicionais no ALPI», en *Textos Seleccionados. XXIV Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*. Lisboa: APL, 558-596.
- NAVARRO TOMÁS, Tomás (dir.) (1962): *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica*, vol. I. *Fonética*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- RAPOSO, Eduardo BUZAGLO PAIVA *et alii* (2013): *Gramática do português*. Volume I. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian.
- ROHLFS, Gerhard (1979): *Estudios sobre el léxico románico*. Reelaboración parcial e notas de Manuel Alvar. Madrid: Gredos.
- SANTOS, Maria José DE MOURA (1967): *Os falares fronteiriços de Trás-os-Montes*. Coimbra: Instituto de Estudos Românicos.
- SOUSA FERNÁNDEZ, Xulio (2008): «Notas sobre o *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* en Galicia», en Mercedes BREA / Francisco FERNÁNDEZ REI / Xosé Luís REGUEIRA (eds.), *Cada palabra pesaba, cada palabra medía. Homenaxe a Antón Santamarina*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, Servizo de publicacións e intercambio científico, 299-306.
- XOVE FERREIRO, Xosé (1986): «As formas en *-ra* e *-se* na obra poética galega de Rosalía», en *Actas do Congreso Internacional de estudos sobre Rosalía de Castro e o seu tempo*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, volume 1, 134-149.
- ZAMORA VICENTE, Alonso (1986): *Estudios de dialectología hispánica. Verba, Anuario de Filología*. Anexo 25. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.

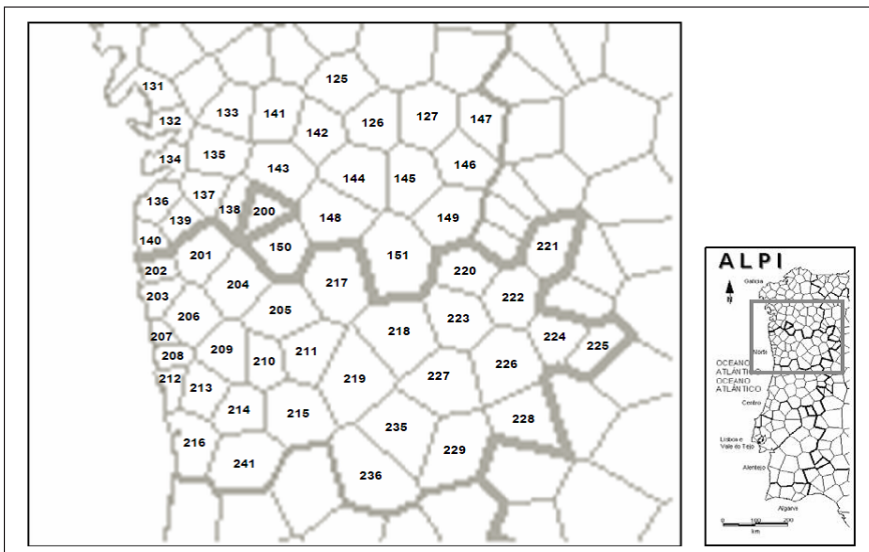
ANEXO. Localidades da rede do ALPI estudadas**Galicia**

<i>Nº</i>	<i>Localidade</i>	<i>Concello</i>	<i>Provincia</i>
125	Chantada	Chantada	Lugo
126	Sober	Sober	Lugo
127	San Clodio	Ribas de Sil	Lugo
131	Vilanova de Arousa	Vilanova de Arousa	Pontevedra
132	Meaño	Meaño	Pontevedra
133	Cerdedo	Cerdedo	Pontevedra
134	Bueu	Bueu	Pontevedra
135	Fornelos de Montes	Fornelos de Montes	Pontevedra
136	Nigrán	Nigrán	Pontevedra
137	Ponteareas	Ponteareas	Pontevedra
138	Arbo	Arbo	Pontevedra
139	Tui	Tui	Pontevedra
140	O Rosal	O Rosal	Pontevedra
141	O Irixo	O Irixo	Ourense
142	Vilamarín	Vilamarín	Ourense
143	A Arnoia	A Arnoia	Ourense
144	Maceda	Maceda	Ourense
145	Celeiros	A Pobra de Trives	Ourense
146	O Bolo	O Bolo	Ourense
147	Rubiá	Rubiá	Ourense
148	Rairiz de Veiga	Rairiz de Veiga	Ourense
149	A Gudiña	A Gudiña	Ourense
150	Entrimo	Entrimo	Ourense
151	Oímbra	Oímbra	Ourense

Portugal

<i>Nº</i>	<i>Localidade</i>	<i>Concello</i>	<i>Distrito</i>
200	Paderne	Melgaço	Viana do Castelo
201	Insalde	Paredes de Coura	Viana do Castelo
202	Moledo	Caminha	Viana do Castelo
203	Portuzelo	Viana do Castelo	Viana do Castelo
204	Tamente	Ponte da Barca	Viana do Castelo
205	Salamonde	Vieira do Minho	Braga
206	Balugães	Barcelos	Braga
207	Marinhas	Esposende	Braga
208	Apúlia	Esposende	Braga
209	Brito	Guimarães	Braga
210	Fafe	Fafe	Braga

<i>Nº</i>	<i>Localidade</i>	<i>Concello</i>	<i>Distrito</i>
211	Arco de Baúlhe	Cabeceiras de Basto	Braga
212	Vila do Conde	Vila do Conde	Porto
213	Santo Tirso	Santo Tirso	Porto
214	Nevogilde	Lousada	Porto
215	Gondar	Amarante	Porto
216	Paço de Rei	Vila Nova de Gaia	Porto
217	Montalegre	Montalegre	Vila Real
218	Carrizado de Montenegro	Valpaços	Vila Real
219	Vilarinho de Samardá	Vila Real	Vila Real
220	Sobreiró	Vinhais	Bragança
221	Rio de Onor	Bragança	Bragança
222	Rebordãos	Bragança	Bragança
223	Torre de Dona Chama	Mirandela	Bragança
224	Vimioso	Vimioso	Bragança
225	Duas Igrejas	Miranda do Douro	Bragança
226	Peredo	Macedo de Cavaleiros	Bragança
227	Vilarinho das Azenhas	Vila Flor	Bragança
228	Lagoaça	Freixo de Espada à Cinta	Bragança
229	Vila Nova de Foz-Côa	Vila Nova de Foz-Coa	Guarda
235	São João da Pesqueira	São João da Pesqueira	Viseu
236	Moimenta da Beira	Moimenta da Beira	Viseu
241	Sobrado de Paiva	Castelo de Paiva	Aveiro

Mapa 26. Polígonos das localidades estudadas